

Ulønnet arbeid skaper store verdier

Ulønnet arbeid i egen husholdning – som matlaging, rengjøring og barnepass – er ikke inkludert i landets verdiskaping slik denne måles i bruttonasjonalproduktet (BNP). Beregninger viser at verdiskapingen i husholdningene utgjorde 24 prosent av BNP og var større enn verdiskapingen i oljevirkksomheten i 2000. Om lag 60 prosent av denne verdiskapingen ble utført av kvinner.

Vi har lang tradisjon for å gjennomføre beregninger av verdien av ulønnet husarbeid i Norge. Statistisk sentralbyrås første direktør, Anders Nicolai Kiær, regnet ut at kvinners ulønnede husarbeid utgjorde 15 prosent av nasjonalinntekten i 1912. «For ham var det en opplagt meningsløshet at en betalt tjenestepike skulle regnes med, mens virkningene av en husmors eller bondekones innsats skulle utelates» (Lie og Roll-Hansen 2001, s. 339).

I de første beregningene av nasjonalinntekten under og etter annen verdenskrig ble også ulønnet husholdningsarbeid inkludert: «Det regnes ikke bare med betalt husarbeid. Også husmødrene og de hjemmевærende døtres ubetalte arbeid i hjemmet er forsøkt beregnet» (Statistisk sentralbyrå 1946, s. 82). Det var altså bare kvinner som ble inkludert i disse beregningene. Slike beregninger ble publisert som en del av nasjonalbudsjettet fram til 1949.

Tatt ut av nasjonalregnskapet i 1952

I den første fullstendige nasjonalregnskapspublikasjonen fra 1952 var imidlertid ulønnet husarbeid ikke lenger inkludert. Husarbeid ble definert på følgende måte: «Husarbeid i den utstrekning det har ervervs karakter, herunder alt lønt husarbeid og husmødrenes arbeid med stell av rom, matlaging o.l. for losjerende og arbeidere på arbeidsgivers kost, men ikke husmødrenes arbeid ellers» (Statistisk sentralbyrå 1952, s. 50).

Årsaken til at ulønnet husarbeid ble tatt ut, var hensynet til internasjonal sammenliknbarhet. I henhold til de første internasjonale retningslinjene for nasjonalregnskap, som ble utgitt av FN i 1952, skulle ulønnede tjenester som husholdningene produserer for eget bruk, ikke regnes med i BNP. Nasjonalregnskapets rolle i konjunkturanalyser ble etter hvert viktigere (Aslaksen og Brathaug 1990).

FN har imidlertid anbefalt landene å gjennomføre beregninger av verdien av ulønnet arbeid i husholdningene som et tilleggsregnskap eller såkalt satellittregnskap til det ordinære nasjonalregnskapet. Slike beregninger er beskrevet i Brathaug (1990) og Dahle (1993). Det er nå gjennomført nye beregninger av verdien av ulønnet husholdningsarbeid med utgangspunkt i data fra Tidsbruksundersøkelsen 2000/2001.

Hvordan beregne verdien av husholdsarbeidet?

Definisjonen av ulønnet husholdsarbeid bygger på aktivitetsinndelingen fra tidsbruksundersøkelsene (se tekstboks). Det skilles mellom husarbeid, vedlikeholdsarbeid og omsorgsarbeid. Dette er arbeid som i prinsippet kunne vært utført som lønnede tjenester av personer utenfor husholdningen. Det er for eksempel mulig å leie hjelp til rengjøring og barnepass.

Janne Reiakvam og
Tor Skoglund

Janne Reiakvam er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for nasjonalregnskap. (jre@ssb.no)

Tor Skoglund er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for nasjonalregnskap. (tsk@ssb.no)

Det ulønnede husholdsarbeidet omfatter også vedlikehold og oppussing av egen bolig. Produksjon av varer til eget bruk av grønnsaker, bær og frukt er imidlertid inkludert i det ordinære nasjonalregnskapet og er derfor ikke tatt med her. Tid brukt til innkjøp av varer og tjenester og reiser i samband med husholdsarbeidet er også utelatt. Disse aktivitetene ble heller ikke inkludert i SSBs tidligere beregninger av ulønnet husholdsarbeid.

I beregningene for 2000 er verdien av husholdsarbeidet beregnet ved å sette en «pris» på timene som er brukt på dette arbeidet. Denne prisen er satt

lik lønnskostnadene som en arbeidsgiver ville betalt for det samme arbeidet utført i markedet. Vi har tatt utgangspunkt i lønn for fagarbeidere i de ulike aktivitetene og lagt til arbeidsgiveravgift og andre trygde- og pensjonspremier som arbeidsgivere normalt betaler. Som i tidligere beregninger forutsetter vi at verdiskapingen (bruttoproduktet i nasjonalregnskapets terminologi) er lik summen av disse lønnskostnadene. Beregningene er gjennomført for kvinner og menn separat, og bygger på tre typer av data som multipliseres:

- gjennomsnittlig tid per dag brukt til ulike aktiviteter per person 16-74 år
- timelønnskostnad for hver aktivitet
- totalt antall personer 16-74 år

Siden tidsbruksundersøkelsene bygger på tidsbruken per dag, må vi også multiplisere med 365 for å få verdi per år. Antall personer i aldersgruppen 16-74 år er beregnet fra befolkningsstatistikken for 2000 (tabell 05839: Folkemengde, etter kjønn og ettårig alder i Statistikkbanken i SSB).

En alternativ metode er å beregne verdien av husholdsarbeidet ved alternativkostnadene eller oppofringskostnadene ved tidsbruken. Denne metoden er brukt av Brathaug (1990). Metoden innebærer at en tar utgangspunkt i lønnsatsen (når alternativet ville vært lønnsarbeid) for det husholdningsmedlemmet som utfører det ulønnede arbeidet i husholdningen. Dersom mannen i en husholdning har høyere lønn enn kvinnen, vil konsekvensen av denne metoden være at verdien av at mannen bruker en time på rengjøring være høyere enn når kvinnen utfører det samme arbeidet. Det er også problematisk å fastsette alternativlønnen for de som er frivillig hjemmearbeidere eller arbeidsledige.

Tiden vi bruker på ulike husholdsaktiviteter

I SSBs tidsbruksundersøkelser framkommer resultatene ved at et utvalg av befolkningen fører dagbøker over tiden som blir brukt på ulike aktiviteter. Det er den faktiske tidsbruken som registreres, uten hensyn til effektiviteten eller kvaliteten av arbeidet. Dataene samles inn for alle dager i året gjennom et helt år. Både hverdager, helligdager og feriedager regnes med. Hver person som er med i undersøkelsen, fyller ut dagbok for to dager etter hverandre. Delta-kerne blir bedt om å notere både hovedaktiviteter og eventuelle biaktiviteter i dagboka. I beregningene av verdiskaping baserer vi oss på hovedaktivitetene.

SSB har gjennomført tidsbruksundersøkelser for årene 1971/1972, 1980/1981, 1990/1991 og 2000/2001. Det er om lag 6 000 observasjoner som ligger til grunn for hver av disse undersøkelsene.

I 2000 brukte alle personer i alderen 16-74 år i gjennomsnitt 2 timer og 23 minutter per dag på husholdsarbeid slik vi har definert det her. Dette er 1 time mindre enn gjennomsnittlig tid brukt på inntektsgivende arbeid (Vaage 2002, s. 36). Mens nesten alle hadde utført en eller annen form for husholdsarbeid, var det under halvparten av personene som hadde utført inntektsgivende arbeid. Hovedtyngden av tidsbruken i husholdningene gjaldt vanlig husarbeid, hvor matlaging og rengjøring var de mest tidkrevende aktivitetene. Omsorgsarbeid knyttet til pass og stell av barn la beslag på mye tid for småbarnforeldre, men når vi beregner gjennomsnittlig tidsbruk for alle personer mellom 16 og 74 år, blir tallet vesentlig lavere.

Forutsetninger om lønn

Ved å multiplisere tid brukt på ulike husholdsaktiviteter med lønnssetser kan vi beregne verdien av dette arbeidet. Utgangspunktet er at tiden skal verdsettes etter hva det ville ha kostet å erstatte egen arbeidsinnsats med betalt arbeidskraft. Det forutsettes dermed at hjemmearbeideren er like produktiv som en lønnet spesialist.

Vi har brukt data fra lønnsstatistikken for de yrkene som er best mulig tilpasset de ulike husholdsaktivitetene. Samme lønnssetser er brukt for kvinner og menn. For husarbeid bruker vi lønnen for kokker, hjemmehjelp og renholdere. For vedlikeholdsarbeid er det blant annet brukt lønn for gartnere, malere og snekkere. For omsorgsarbeid er det lønnen for barnehageassistenter, hjemmehjelp og hjemmesykepleiere som ligger til grunn for beregningene. Siden mange av disse yrkene er lavlønnsyrker, er timelønnskostnadene for husholdningsarbeidet gjennomgående lavere enn gjennomsnittet for alle lønnstakere i ordinært lønnsarbeid (om lag 130 mot 178 kroner per time i 2000).

En viktig datakilde i beregningene har vært lønns- og personalstatistikken for kommunale arbeidstakere fra Kommunenes Sentralforbund. Det er brukt regulativlønn for de utvalgte yrkene. For noen yrker er SSBs lønnsstatistikk for 2000 brukt som kilde. Månedslønn er regnet om til timelønn ved å forutsette standard arbeidstid (37,5 timer ganger 4,33 uker per måned). Lønnen er tillagt arbeidsgiveravgift og andre trygde- og pensjonspremier med 20 prosent for alle grupper.

Definisjon av husholdsarbeidet

Husarbeid

- matlaging, borddekking, servering
- oppvask, rydding av bord
- rengjøring og rydding av boligen
- vasking/stryking av tøy
- vedlikehold av tøy, sko, søm
- fyring, vedhugging, vannhenting

Vedlikeholdsarbeid

- stell av hage, tomt
- luften hund
- stell av kjæledyr ellers
- byggearbeid, vedlikehold, oppussing av bolig
- vedlikehold, reparasjon av bil/motorsykkel
- vedlikehold og reparasjon av annet utstyr

Omsorgsarbeid

- pass og stell av barn
- følge/hente barn
- hjelp til lekselesing
- lek med barn
- samtaler med barn
- høytlesing for barn
- annen omsorg for barn
- pleie/hjelp til voksne i eget hushold
- hjelp til andre hushold

Tabell 1. **Utførte timeverk i lønnet arbeid for alle lønnstakere, og ulønnet husholdsarbeid. 2000. Millioner timeverk**

	Lønnet arbeid	Ulønnet husholdsarbeid			
		I alt	Husarbeid	Vedlikeholdsarbeid	Omsorgsarbeid
I alt	3 035,7	2 770,8	1 618,0	514,1	638,8
Kvinner	1 225,7	1 701,3	1 136,1	161,5	403,7
Menn	1 810,0	1 069,5	481,9	352,6	235,1

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. **Anslag på verdiskapingen i ulønnet husholdsarbeid. 2000. Milliarder kroner og prosent**

	I alt	Kvinner	Menn
Verdiskaping i alt	358,6	219,7	138,9
Husarbeid	198,0	144,8	53,2
Vedlikeholdsarbeid	79,1	25,2	53,9
Omsorgsarbeid	81,6	49,8	31,8
Verdiskaping i alt som andel av BNP	24	15	9
Verdiskaping i alt som andel av BNP Fastlands-Norge	32	20	12

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

359 milliarder kroner i 2000 – mer enn oljevirkosomheten

Det totale antallet utførte timeverk i ulønnet husholdsarbeid var om lag 10 prosent lavere enn antall timeverk utført i lønnet arbeid for alle lønnstakere i 2000 (tabell 1). For kvinner var imidlertid omfanget av husholdsarbeidet målt i timeverk nesten 40 prosent høyere enn lønnsarbeidet i den formelle økonomien. Dette skyldes blant annet at flere kvinner utfører husholdsarbeid enn de som er yrkesaktive i aldersgruppen 16-74 år. Dessuten ble husholdsarbeidet utført 365 dager i året, mens et gjennomsnittlig arbeidsår var 230 dager for lønnstakere i 2000. Samlet sett tilsvarte det ulønnede husholdsarbeidet 1,6 millioner normalårsverk når vi regner 1 725 timeverk i et normalårsverk.

Vi har beregnet verdiskapingen i ulønnet husarbeid totalt til 359 milliarder kroner i 2000 (tabell 2). Verdiskapingen i husholdningene var dermed høyere enn oljevirkosomhetens verdiskaping dette året, og omtrent 3,5 ganger verdiskapingen i helse- og sosialsektoren. Verdien av det ulønnede husholdningsarbeidet tilsvarte 24 prosent av BNP.

Om lag 60 prosent av verdiskapingen ble utført av kvinner. Kvinnene utførte en stor del av husarbeidet og mesteparten av omsorgsarbeidet. Menn hadde dobbelt så høy beregnet verdiskaping som kvinner når det gjaldt vedlikeholdsarbeid. Dette skyldes at de brukte mer tid på vedlikehold og oppussing av bolig, og at lønnsatsen her var høyere enn for annet husholdsarbeid.

Sammenlikning med tidligere beregninger

Tidligere beregninger har vist at verdien av ulønnet husholdsarbeid svarte til 43 prosent av BNP i 1972 og 33 prosent i 1990. Vi har da tatt hensyn til at bruttonasjonalproduktet er revidert opp etter at disse beregningene opprinnelig ble utført. I Dahle (1993) ble de tilsvarende tallene oppgitt til henholdsvis 50 og 37 prosent. Resultatene for 2000 – 24 prosent av BNP – må også sees i lys av at dette året bidro en ekstraordinær vekst i oljeprisene til sterk vekst i BNP målt i løpende priser. I forhold til BNP for Fastlands-Norge var nedgangen i husholdsarbeidets relative verdi mindre i den siste tiårsperioden. Her var prosentene henholdsvis 39 (1990) og 32 (2000).

Verdien av husholdsarbeidet økte med nesten 50 prosent fra 1990 til 2000 målt i løpende priser. Mens den gjennomsnittlige lønnsveksten på de tjenester som inngår i beregningen, økte med nær 60 prosent, har antall timeverk brukt til husholdsarbeid gått ned. Menn brukte om lag like lang tid på husholdsarbeid i 2000 som i 1990. Kvinner, derimot, brukte 35 minutter kortere tid. For hele perioden 1972-2000 har den tiden kvinner bruker på husholdsarbeid gått ned med 2 timer, mens menn i gjennomsnitt brukte 15 minutter mer på dette arbeidet i 2000 i forhold til 1972 (Vaage 2002).

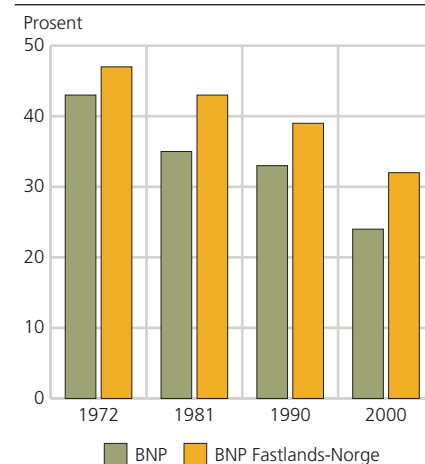
Den sterke nedgangen finner vi i husarbeid som matlaging, oppvask og rengjøring, mens det har vært liten endring i tiden som brukes på vedlikeholdsarbeid i denne perioden. Det har relativt sett vært en sterkere nedgang i tidsbruken på husholdsarbeidet fra 1990 til 2000 enn i perioden 1980-1990.

Det kan være flere årsaker til nedgangen i tiden brukt på husholdsarbeidet og verdien av dette arbeidet sett i forhold til BNP. En årsak er teknologiske forbedringer i utstyr som brukes til matlaging, oppvask og rengjøring. En kan nå utføre det samme arbeidet mer effektivt og på kortere tid enn tidligere. Dessuten var siste del av 1990-tallet en periode med sterk økonomisk vekst og økende yrkesaktivitet. Dette førte til at flere fikk råd til å kjøpe tjenester til rengjøring og oppussing i husholdningene, og spise mer ute på restauranter og kaféer. Når det samme arbeidet overføres fra ulønnet husholdningsarbeid til markedsøkonomien, vil dette også bidra til vekst i bruttonasjonalproduktet, slik dette beregnes i nasjonalregnskapet.

Nyttig tilleggsinformasjon til BNP

De internasjonale retningslinjene for nasjonalregnskap – som er revidert flere ganger siden 1952 – sier at ulønnet arbeid i egen husholdning ikke skal regnes med i bruttonasjonalproduktet. Landene oppmuntres imidlertid til å beregne såkalte satellitregnskaper for å belyse enkelte saksområder ved hjelp av nasjonalregnskapets begreper. Ulønnet husholdsarbeid er et slikt område. Kunnskap om omfang og fordeling av ubetalt arbeid gir oss et mer fullstendig bilde av husholdningenes økonomiske levekår enn ved bare å se på markedsbestemt lønnsinntekt. Våre beregninger viser at dette arbeidet, samlet sett, har en betydelig samfunnsøkonomisk verdi i Norge. Selv om menn etter hvert utfører mer av husholdningsarbeidet, var det ved begynnelsen av dette tiåret fortsatt kvinnene som bidro mest til verdiskapingen.

Figur 1. Verdiskapingen i ulønnet husholdsarbeid som andel av BNP (bruttonasjonalprodukt) og BNP Fastlands-Norge

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Aslaksen, Iulie og Ann-Lisbet Brathaug (1990): Usynlige kvinner – Trenger vi nye mål for verdiskaping? *Samfunnsspeilet* nr. 2 1990, Statistisk sentralbyrå.

Brathaug, Ann Lisbet (1990): Verdiskaping i husholdningene, *Økonomiske analyser* nr. 3 – 1990, Statistisk sentralbyrå.

Dahle, Anne Berit (1993): «Verdien av ulønnet arbeid i husholdningene», i *Sosialt utsyn* 1993, Statistiske analyser 1, Statistisk sentralbyrå.

Lie, Einar og Hege Roll-Hansen (2001): *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*, Universitetsforlaget, Oslo.

Statistisk sentralbyrå (1946): *Nasjonalinntekten i Norge 1935-1943*, Norges offisielle statistikk X. 102.

Statistisk sentralbyrå (1952): *Nasjonalregnskap 1930-1939 og 1946-1951*, Norges offisielle statistikk XI. 109.

Vaage, Odd Frank (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*, Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå.